

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

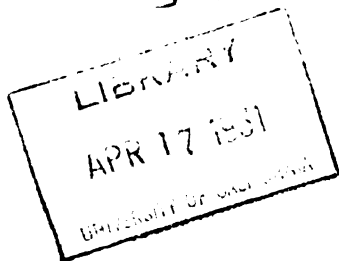
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

scr 2
v 2-4
1950-53

НОВА СЕРИЈА

КЊ. II св. 1-2

**БЕОГРАД
1950**

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Српски језик и књижевност у средњој школи	1
2. <i>М. Стевановић</i> : Употреба заменице <i>свој</i>	9
3. <i>К. Тарановски</i> : О једносложним речима у српском стиху	26
4. <i>Аница Шаулић</i> : О значењу речи <i>песшиш</i>	42
5. <i>А. Паунов</i> : Још о ријечи <i>буђ</i>	46
6. <i>И. Стевовић</i> : „У страха су велике очи“	50
7. Из живота речи: 1. Брашњеница и сл.	53
2. Врсти се, врзати се и врзмати се	55
8. Одговори Уредништва: Омски или омовски?	58
9. Језичке поуке	65

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

НАШ ЈЕЗИК

Књига II

Нова серија

Св. 1—2

СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

Да се наново позабавимо овим предметом, послужила нам је књига која је изашла пре кратког времена под називом Предавања са курса за наставнике српског језика и књижевности (Београд, 1950, 138). Ту је наштампано шест предавања: Бориса Зихерла три: Економска база и идеолошка изградња (3—17), Главни књижевни правци (18—31), О историји словеначке књижевности (45—64), д-ра А. Белића О стварном посматрању језика (32—44), д-ра Вида Латковића О књижевном делу (68—79) и д-ра Војислава Ђурића — Народна књижевност (80—138).

Остављајући своје предавање на страну, могу рећи за горња предавања да су и добро написана и да ће бити врло корисна за оне који се њима буду служили; али, као што се види и из самих наслова њихових, у њима се обрађују појединачна питања. Ја бих хтео овде да поновим оно о чему се много пута говорило, а о чему не треба престајати говорити све док се у потпуности не оствари.

Можемо поздравити курсове који се држе за наставнике српског језика и књижевности средње школе и можемо пожелети да ти курсови буду стални, тј. да се држе сваке године за известан број наставника. То је потребно за велики број наставних предмета, а нарочито за српски језик и књижевност. Ту има и општих разлога који вреде и за друге предмете, али има и нарочитих разлога који вреде нарочито за наставнике српског језика и књижевности.

Пре свега, најосновнији разлог, у којем се сустиче обоје, јесте у томе што је у целој средњошколској обуци нарочито место наставе матерњег језика и домаће књижевности или књижевности уопште.

Већ пре много година код народа код којих је култура на високом ступњу, па према томе и култура језика и књижевности, истицано је да и код њих стално народни језик и књижевност треба у средњој школи да заузму изузетно место. Да наведем које место из званичног издања енглеског под називом *The teaching of english in England, London, published under the authority of his Majest'y stationery office 1921* (1—394, мала 8°), тј. Предавање енглеског језика у Енглеској итд.

Ту се вели: „У сваком случају, и ма какви други предмети били додати енглеском језику, ми смо уверени да енглески језик мора образовати стварну основицу либералне наставе свега народа енглеског; а у ранијим ступњевима наставе први задатак свих школа, ма кога типа оне биле, мора бити да ту основицу стварају“ (19).

У продужењу развијања тих мисли вели се даље у истој књизи: „У томе раду (тј. при стварању поменуте основице) били би ови саставни делови: прво, систематско вежбање у гласном изговору нормалног енглеског језика¹⁾, да би се осигурао исправан изговор и јасна артикулација; друго, систематско вежбање у употреби нормалног енглеског језика, да би се осигурала јасност и правилност подједнако при усменом изношењу и писању; треће, вежбања у читању. У ово последње мора бити укључено и гласно читање са осећањем и изразитошћу, затим и употреба књига као извора обавештавања и средстава учења и, најзад, употреба књижевности онако како смо већ описали, тј. као прибављања и извора насладе, индивидуалног развика и, задобивања индивидуалног искуства, а на крају и самим тим, и у исто време, стицања разумевања живота“. Могло би се навести још много места из поменуте књиге која исто говоре. Слично нешто има и код других културних народа.

Јасно је, дакле, да у центру народне наставе мора бити народни књижевни језик и народна књижевност, али не тако да ђацима омрзне и једно и друго као што често бива када се предавање и једног и другог не стави на праву основицу.

¹⁾ Of standard English.

Настава матерњег језика, његова књижевног израза, владање књижевним језиком и разумевање његових особина мора бити основица сваке истинске народне просвете. Тако се обично говори свугде у свету, па и код нас; али када се види примена тог умесног принципа, тада је јасно да су те речи само далек и недостижан циљ, а не стварност. Према томе, потребно је ту основну мисао разрадити тако да би њено потпуно остварење нашло места у средњошколској настави.

Та обука мора бити подељена на више ступњева. Пре свега, мора се обратити пажња на владање изговором и акцентом књижевног језика. Наравно, то се не може постићи одједном и потпуно, нарочито не у оним крајевима који су се својим дијалекатским развитком удаљили од особина правилног књижевног језика; то треба да се продужи кроз целу средњу школу. Треба тако исто пазити да једни наставници не разграђују оно што су други сазидали. Другим речима, наставници свих предмета морају имати уједначен изговор и правилан акценат, и то није било увек, и тако и са своје стране утицати на ђачко васпитање у том правцу. Наставници појединих предмета не би требало да добију право предавања свога предмета у средњој школи докле не би савладали овај први услов свога наставничког позива: да сами владају исправним књижевним говором.

Други захтев који би се поставио средњошколској обуци — био би: савлађивање стварних особина књижевног језика. То не значи, како се обично узима, савлађивање граматике матерњег језика, већ познавање књижевног језика по стварним особинама његовим. Као најважнији делови те обуке били би: савлађивање речника књижевног језика, упознавање његових изражајних могућности и познавање суштине самог језика, нарочито његове синтаксе и стилистике. Наравно, ту улази и „нормативна“ граматика; али она не може бити одвојена од језика као стварности, од језика као средства културе наше, од језика као израза нашег мишљења.

Ја знам да је ово лакше рећи него показати како би се то остварило у самој школи. Пре свега, учење матерњег

Језика требало би из основа изменити ако желимо да у овом правцу имамо правог успеха. Граматичко учење језика морало би бити тако организовано да пружа познавање језика уопште. Тада би то учење језика било заједничко за целу средњу школу и за све језике који се у њој уче, и модерне и класичне. Не би се ниједан страни језик учио без везе са том општом граматиком, показаном и проученом на матерњем језику; она би прожимала и читање књижевних дела и налазила би се стално у вези са стилистиком. На тај начин, то познавање језика постало би део ђачке културе која би остала за цео живот. Са тим би се налазила у вези и ђачка писменост и усмена говорна култура. Добро читање дела, које води и добром разумевању њихову, код нас 'је знатно занемарено. Зато добра дикција, и код говорника, и наставника, и уметника није код нас онолико ствар која се по себи разуме како би требало. Међутим један од услова да добра реч освоји срца и слушаца и читалаца јесте да буде уметнички не само написана него и изречена.

Ово је цео нов програм који тражи озбиљну студију, и добрих познавалаца језика и добрих познавалаца средње школе.

Овај програм тражи пре свега општу концепцију о начину како би се различне дисциплине целокупности језичке наставе поделиле на нижу и вишу гимназију; затим нов начин изношења самог језичког материјала. Ту би нашла примену разлагања у којима би нов начин, предметни, како га ми називамо, заменио свугде формалистички, који је једино доскора владао нашом језичком обуком. Тај би програм обухватао троје: и књиге вежбања, у којима би се износила језичка грађа коју треба са ученицима разрадити, и граматичке ђачке потсетнике, и руководства за наставнике која би могла обухватити и целокупну обуку, док би све остало, намењено ђачкој обуци, било распоређено према ђачком узрасту.

Да све ово има и великих тешкоћа, то се по себи разуме. Пре свега, предавање матерњег језика и код других народа није тако разрађено да би могло послужити у свему као углед нашим стручњацима, иако ту има доста ствари

по којима је њихова школска настава у многим чему испредњачила. Али не може се ни тражити да за наше културне прилике добијемо образац са стране. Сваки народ ту има, на првом месту, сам да се побрине, иако су идеје водиље, у научном правцу, заједничке. Према томе, стручњаци који добро знају шта хоће, који лепо владају научном материјом, који воле школу и дубоко осећају и цене културни развитак свега народа — треба да начине свестрани план рада у средњој школи, продискутују га са осталим претставницима истог предмета по другим школама и јавно изнесу, да би се могле чути примедбе и са других страна. Овакав план не може се мењати сваке године. Он не треба да иде на уштрб других предмета у средњој школи. За његово остварење мора се много штошта унапред спремити, јер без остварења тога плана у појединим разредима као деловима органске чврсте целине унеће се у школу само пометња и дисквалификоваће се оно што је могло бити врло добро. Најмање што би било потребно, били би допунски курсови за наставнике српског језика којима би се изнео цео план у појединачним остварењима. Наравно, и они не би могли отпочети примењивати нов начин пре него што би се учиниле и друге претходне припреме.

То повлачи за собом и нарочито разрађивање целокупног градива у вишим школама (на универзитетима и др.), и то у нарочитом одељку њихову посвећеном матодологији наставе домаћег језика и књижевности. Ту би се морало из научне књижевности узети оно што води главном циљу. У нашим вишим школама учињен је опрезно и стидљиво први корак: одређено је да и све наставне групе страних језика морају имати међу својим предметима и књижевни језик српскохрватски. То је недовољно, нарочито због тога што се може лако претворити у познавање само једног, и то малог дела, горњег програма. Ја знам како је тешко данас о томе говорити када се зна колико су и студенти преоптерећени у појединим научним групама и како мало наставника имамо за поједине предмете. Али ово је питање које заслужује свестрану пажњу јер дубоко задире у основе наше културе.

То се не може постићи само проширивањем програма појединих година на универзитету и сужавањем његовим у другим његовим деловима. Ту је потребна коренита реформа. Тај научно-методолошки одељак за познавање матерњег језика и књижевности може бити одвојен од научних група у којима се предају језици и књижевности и имати своје засебно уређење. Он би претстављао део обуке на универзитетима који би био обавезан за све студенте језика и књижевности и тако организован да не траје сувише дуго, да развије, нарочито, семинарски рад и да не буде преоптерећен великим бројем ученика који би у исто време са истим наставником радили. То се може постићи само тако ако тај одељак буде имао довољан број наставника, ако се буде све што је потребно износило у току од два-три семестра и ако се остави да студенти ту обуку могу проћи у ма којој години школовања на универзитету, тако да се сваке године, према целокупном броју ученика за све четири године, може одредити колики се број за тај одељак може примити. Наравно, ово су само опште мисли о овом предмету. Тек кад би се оне отпочеле остваривати, видело би се како би ваљало у сваком појединачном случају поступити.

Овде је, углавном, говорено о књижевном језику, али се свугде подразумевала и књижевност. Једно без другог не иде. Одавно је речено да се у књижевним делима, у уметничком облику, износи живот људског друштва: ако се баш у понеком засебном случају не износи реално како тај живот постоји, увек се износи нешто што том животу може корисно послужити. Нема правог књижевног дела које не диже човека ма које врсте оно било. Могу се књижевници разликовати по правцима својим, по стилу, по машти, по стваралачким особинама, по врсти књижевности и по локалним приликама које изнесе, — они увек воде добру човекову. Нехумана књижевност није права књижевност. Сваки човек, ма ко он био, жели да се посаветује у својим интимним мислима и осећањима са другим људима који би му потпуно, без резерве, открили срце своје и најдубља осећања своја. То ће он наћи у доброј књизи. Зато је она најбољи друг свакога ко уме са њом да другује и да наљжи

многе одговоре на питања која му ставља живот. Сем тога, добра књига пружа и уживање, и утеху, и развијање погледа на живот и друштво.

То је потребно да зна ученик кад узме књигу у руке. Али на то га треба упутити, научити га да заволи добру књигу, да уме да цени време које у њену друштву проведе, да се извежба да дели добре писце од рђавих. Тада ће му добра књига отворити тајне добра језика и добра стила. Само онај ко је много читао и размишљао умеће да осети добар, сочан и живописан стил и да се њиме поучи. Ту треба наставник да му помогне и тако да упуту његово штиво да му оно осветли и различне стране језика и стила. То значи да се књижевност учи не ради књижевности, већ ради књижевних дела и онога што она могу да открију читаоцу. Ако ученик то схвати и то научи, онда је средња школа сјајно испунила свој задатак. Да ли она то данас постиже? На то питање није тешко одговорити. Одговор је — писменост коју показују у својим написима свршени ђаци средње школе. Јер ако се добри писци читају са разумевањем и свестраном пажњом, а са оном помоћу коју даје и упознавање језичких и стилских особина књижевног дела, писменост не може остајати на ниском ступњу. Писменост је огледало успеха или неуспеха средње школе у раду са ученицима у области књижевности и књижевног језика. Не треба се ту варати. Није питање ту у броју часова за језик и књижевност, броју писмених и домаћих задатака и прочитаних књига, већ у начину како је све то вођено. Велика штета и јесте у томе што се покашто, и поред великог рада и са једне и друге стране, тј. и ученичке и наставничке, не постижу очекивани резултати. Рад треба водити рационално, према одређеном програму који ће давати, према узрасту ученичком, оно што се са коришћу може савладати у дано време.

Ето због чега сматрамо да и ова врло важна предавања о књижевности нашој, а делимице и туђој, треба да буду одређена према главној мисли о нашој култури и начину како ће се она давати ученицима средње школе у стварном облику.

По себи разуме да ће се у овом садржавати и васпитање социјално, јер и оно чини један од главних саставних делова целокупне културе једног народа.

Одавде се види како је велики и у исто време танан задатак оних који се посвећују овом послу. Они су васпитачи, у правом смислу те речи, оних који треба данас-сутра да су на челу наше културе. Зато није скупа ниједна жртва да им се у том послу помогне, присно и са пуно љубави, и објективно, уређењем наставе поменутих предмета у средњој школи и универзитету, и индивидуално — изналагањем свих средстава која ће омогућити сваком појединцу да с успехом савлада, већ на универзитету, све што ће га оспособити за правилно разумевање и остваривање тог задатка. То није лак посао, али ако му се посвети озбиљна пажња, он постепено може бити и потпуно остварен.

А. Белић